

נבואת בלעם ועתו

ועתה הנני הולך לעמי לכה איעצד אשר יעשה העם הזה לעמך באחרית הימים: (במדבר כד יז).¹
 וישא משלו ויאמר נאם בלעם בנו בער ונאם הגבר שְׂתֵם הָעֵינִי: נאם שְׁמַע אֲמָרִי אֵל וְיָדַע דַּעַת עֲלִיּוֹן מַחְזָה
 שְׂדֵי יַחְזָה נָפֵל וּגְלוֹי עֵינַיִם: (שם, טו-טז).²

במדבר רבה פרשה יד כ – בין נבואת בלעם לנבואת משה

"ובבוא משה אל אוהל מועד לדבר אתו" (במדבר ז פט).³ שְׁנוֹי: "ולא קם נביא עוד בישראל כמשה" (דברים לד י) - בישראל לא קם אבל באומות העולם קם ... זה בלעם בן בעור.⁴ אלא, הפרש בין נבואתו של משה לנבואתו של בלעם. שלוש מדות היו ביד משה מה שלא היה ביד בלעם. משה היה מדבר עמו עומד ... ועם בלעם לא היה מדבר עמו אלא נופל, שנאמר: "נופל וגלוי עיניים". משה היה מדבר עמו פה אל פה ... ובבלעם נאמר: "נאום שומע אמרי אל" - שלא היה מדבר עמו פה אל פה. משה היה מדבר עמו פנים בפנים .. ועם בלעם לא היה מדבר כי אם במשלים, כמה שאתה אומר: "וישא משלו ויאמר..."⁵
 שלוש מדות היו ביד בלעם מה שלא היה ביד משה. משה לא היה יודע מי מדבר עמו, ובלעם היה יודע מי מדבר עמו, שנאמר: "נאום שומע אמרי אל אשר מחזה שדי יחזה".⁶ משה לא היה יודע אימתי הקב"ה מדבר עמו ובלעם היה יודע אימתי הקב"ה מדבר עמו, שנאמר: "ויודע דעת עליון".⁷ מְשָׁלוּ מִשָּׁל, לטבתו של מלך שהוא יודע מה המלך מקריב על שולחנו ויודע כמה הוצאות יוצאות למלך על שולחנו.⁸ כך היה בלעם יודע מה

¹ לאחר שנכשל בניסיונותיו לקלל את ישראל, פונה בלעם לדרך אחרת של מתן עצות למלך מואב, שהידועה בהן היא עצתו להחטיא את בני ישראל בזנות בשיטים (ראו הגיליון **שיטים של זנות** בפרשה זו). עצה זו היא גם מעין פשרה כספית בין בלעם ובלק. ראו פסוקים ייב בפרק כד בפרשתנו, מהם משתמע בבירור שבלק רצה לשלח את בלעם ריקם, לאחר שהתייאש מתקוותו שיקלל את ישראל ולפי הבנתו לא עמד בתנאי החוזה. אך בפסוק יג עונה בלעם לבלק שזה היה תנאי ברור בחוזה, שהוא יאמר רק מה שהקב"ה ישים בפיו וזה סיכון שבלק לקח על עצמו. אנו מציעים לראות בעצה שבלעם נותן לבלק בפסוק יד לעיל, מעין פשרה כספית ביניהם. קללות לא קבלת, אבל עצה טובה תקבל ואת הכסף שלם תשלם ועוד תראה שישתלם לך יותר מן הקללות. וכל היודע על מי שהקדימנו בפירוש זה, יחיש ימהר להודיענו. כך או כך, בפסוקים הבאים אין רק עצה אלא גם נבואת "אחרית ימים" של בלעם ומכאן לקחנו את הכותרת: נבואת בלעם ועתו.

² באף לא אחד משלושת נאומיו, אין פתיחה מרשימה כמו זו. בפתח הנאום השלישי והאחרון – מה טובו אהליך יעקב – פותח בלעם במילים: "נאם שְׁמַע אֲמָרִי אֵל אֲשֶׁר מַחְזָה שְׂדֵי יַחְזָה נָפֵל וּגְלוֹי עֵינַיִם" (במדבר כד ד) וכאן, "בנאום הנספח" הרביעי, נאום העצה ואחרית הימים, מתווספת התכונה "יודע דעת עליון": "נאם שְׁמַע אֲמָרִי אֵל וְיָדַע דַּעַת עֲלִיּוֹן מַחְזָה שְׂדֵי יַחְזָה נָפֵל וּגְלוֹי עֵינַיִם". ושמה תאמר, דברי הבל אלה שבלעם מעיד על עצמו – חכמינו לא חשבו כך והבינו דברים כפשוטם.

³ מדרש במדבר רבה עליו בחרנו להישען, מבוסס על ספרי זוטא סוף פרשת נשא וזה ה"שנוי" שלהלן. שניהם מיוסדים על הפסוק החותם את פרשת נשא: "ובבא מְשָׁה אֵל אֱהֵל מוֹעֵד לְדַבֵּר אֹתוֹ וַיִּשְׁמַע אֶת הַקּוֹל מִדְּבַר אֱלֹהֵי מַעַל הַכְּפָרִית אֲשֶׁר עַל אֶרֶץ הָעֵדֻת מִבְּיַן שְׁנֵי הַכְּרִבִּים וַיִּדְבֶּר אֵלָיו". ראו דברינו **וישמע את הקול** בפרשת נשא וכן דברינו **מעשה הכרובים** בפרשת תרומה. לצורך ההשוואה של נבואת משה עם נבואת בלעם, נשען כאן הדרשן על הפסוק בסוף ספר דברים (בסוף התורה): "ולא קם נביא עוד בְּיִשְׂרָאֵל כְּמֹשֶׁה אֲשֶׁר יָדְעוּ ה' פְּנִיָּם אֵל פְּנִיָּם". כך גם במדרש ספרי דברים פרשת וזאת הברכה סימן שנו שעוסק בנבואת משה מול נבואת בלעם על בסיס פסוק זה (וכן הוא במדרש תנאים לדברים לד י). אך נוסח מדרש ספרי זוטא במדבר ומדרש במדבר רבה בעקבותיו, ברור ובהיר יותר (ונמצאים בפרשתנו) ולכן העדפנו מקור זה.

⁴ וכל זה כדי שלא יהיה לאומות העולם פתחון פה לומר: "אילו היה לנו נביא כמשה, היינו עובדים לקב"ה". ראו שם בקטע שהשמטנו. ואנו יודעים, אולי גם הדרשן, שאח"כ קמו לאומות העולם נביאים שהשוו עצמם למשה ויסודו דתות חדשות מתוך הכרה תורת משה והתכחשות לה, כאחד.

⁵ עד כאן במעלתו של משה, או מגרעתו של בלעם והכל מהפסוק בפרשתנו: נופל, שומע, משל. אך מאותו פסוק בדיוק נראה להלן גם ההפך, את מעלותיו של בלעם ביחס למשה.

⁶ המפרשים מסבירים שמשא לא ידע אם הקב"ה בעצמו מדבר איתו או שמא מלאך הוא. האמנם! זהו משה שזה עתה ראינו שדיבר פנים בפנים, פה אל פה, שראה באספקלריא המאירה (יבמות מט ע"ב), שסרב בתוקף לשליחות המלאך (ראו שמות פרק יג), משה זה איננו יודע מי מדבר עימו?! האם נחליף את "לא יודע" ב"לא רואה"? נשמח לשמוע הסברים משואבי המים.

⁷ גם בנושא זה, **יודע דעת עליון**, כבר הרחבנו בדברינו אלה בפרשה זו בשנה האחרת.

⁸ ראו הרחבת משל זה בפירוש רמב"ן בתחילת פרק כד: "ואמרנו משל לטבתו של מלך וכוונתם לאמור שהטבח יודע בהוצאת שולחנו של מלך והשר שלו שהוא נאמן בכל ביתו ועומד בסודו לא ידע בהוצאת השולחן". וכבר הרחבנו לדון גם במוטיב זה בדברינו **משל הטבח והשר** בפרשה זו בשנה האחרת.

הקב"ה עתיד לדבר עמו.⁹ בלעם היה מדבר עמו בכל שעה שירצה, שנאמר: "נופל וגלוי עיניים" - היה משתטח על פניו, ומיד היה גלוי עיניים על מה ששואל. ומשה לא היה מדבר עמו בכל שעה שירצה.¹⁰

פתרון תורה פרשת וירא בלק עמוד 204¹¹ - עצת הפיתוי

רבי יוסי הגלילי אומר: כמה קשה עצה שנתיעץ בלעם הרשע לבלק על ישראל! מה כתוב בו: "ויודע דעת עליון". והלא מלאכי השרת שחייהן חיי עולם אינן מכירין בדעתו של הקב"ה, ורשע זה יהא כתוב: יודע דעת עליון?! אילא כך אמר בלעם הרשע לבלק: יודע אני באלהיהם של אילו שהוא שונא את הזימה, בוא ואתן לך עצה שתעשה. הזהירו את בנותיכם ואמר¹² להן: אל תבעלו להם עד שישתחוו לפעור. וכשיעץ בלעם הרשע את בלק, כך עשו בנות מואב; לקחו כלים נאים והולכות למחנה ישראל ומראות להן והיו קורות¹³ להן שווי אלף במאתים זוז. וכיון שבא אחד מישראל ליקח ממנה, אומרות לו: אתה אדם נאה, קח לך כלי זה שהוא נאה כמותך. ואם רצונך שתכנס עמי לקוֹפָה ואני מראך כלים נאים ומעולין מכלי זה. היא מושכתו והולך אחריה וכיון שנכנס עמה אחזתו בראשו ונישקתו על כורחו שלא בטובתו, שנאמר: "והחזיקה בו ונשקה לו" (משלי ז יג, משל האישה הזונה).¹⁴

וכך אמר לו בלעם לבלק: בתחילה שעשו את העגל לא מחל להם אילא על ידי היין ששתו. והיו שכורים ואמרו שכורים היינו, שנאמר: "וישב העם לאכול ושתו ויקומו לצחק" (שמות לב ו). אבל אל תספקו להם, כדי שיהיו מזיזים שלא ימחול להם, שנאמר: "ויאכל העם וישתחוו לאלוהיהן" (במדבר כה ב).¹⁵

במדבר רבה שם סימן כג – ההשוואה עם חטא העגל

"ויצמד ישראל לבעל פעור" - ... ר' לוי אמר: זו גזרה קשה מחטא העגל, שאילו בעגל כתוב: "פרקו נזמי הזהב" (שמות לב ג) וכאן כתוב: "ויצמד" - כצמידים. בעגל נפלו כשלושת אלפים וכאן - עשרים וארבעה אלף.¹⁶

⁹ שלא כמו השר שרואה את המלך רק בהופעותיו הפורמאליות והממלכתיות, הטבח מצוי מאחורי הקלעים, במקום בו "מתבשלים" הדברים בכל המובנים, ולפיכך הוא מכיר את ה"מה", את מה שיוגש החוצה, את מה שהמלך עתיד לדבר. אלא שאגב אורחא קבלנו מעלה נוספת של בלעם על פני משה: מי, מתי, מה וגם בכל שעה שרוצה (מיד בהמשך). או שנאמר ש"מתי" מתמזג עם "מה" כי קצת קשה לומר שהנביא, כל נביא ובפרט בלעם, יודע מראש מה הקב"ה רוצה לדבר עמו! וגם עניין זה צריך עיון נוסף.

¹⁰ כל שלוש חסרונותיו ושלוש מעלותיו של בלעם בהשוואה עם משה, יסודן בפסוקים שלנו, הפותחים את הנאום הרביעי נאום הנספח - העצה. חמש מתוכן נמצאות אמנם כבר בנאום השלישי, אך כאן מתווספת התכונה "יודע דעת עליון" וחוזרת ונמנות כולן. מדוע נמנית התכונה "ויודע דעת עליון" דווקא כאן? מדוע דווקא בנאום העצה ואחרית הימים, חשוב להדגיש שבלעם יודע אימתי הקב"ה מבקש לדבר איתו? מי שהמקרא מדגיש לגביו שהיה צריך לקבל רשות בכלל ללכת, מי שכל הזמן אומר לבלק שאין לו רשות רק לומר את אשר יושם בפיו, בא המדרש ונותן לו את הכוחות האלה וכולן ערב עצתו, לא ברכתו!

¹¹ ילקוט פתרון תורה הוא חיבור מתקופת הגאונים המיוחס לרב האי גאון, המכיל מדרשים מספרות חז"ל ופירושים לתורה, על פי פרשות השבוע (בידינו רק לספרים ויקרא, במדבר דברים). ראו תיאור מדרש זה כאן.

¹² ואמור או ואמרו.

¹³ קוראות?

¹⁴ מדרש/פירוש מאוחר זה בנוי על מדרשים רבים קודמים לו, כמו גמרא סנהדרין קו ע"א: "לכה איעצך אשר יעשה העם הזה לעמך ... בוא ואשיאך עצה: עשה להן קלעים, והושיב בהן זונות, זקינה מבחוץ וילדה מבפנים, וימכרו להן כלי פשתן ... זקינה אומרת לו בשהו, וילדה אומרת לו בפחות ... ואחר כך אומרת לו: הרי את כבן בית, שב ברור לעצמך. וצרצורי של יין עמוני מונח אצלה וכו'". וכן באבות דרבי נתן הוספה ב לנוסח א פרק א: "זו עצה שיעץ בלעם הרשע על ישראל שנאמר לכה איעצך. אמר לו: עם זה שאת רואה רעב הוא לאכילה וצמא הוא לשתיה, אין להם מה יאכלו. אלא בוא ותיקן להן קובות והניח בהן מאכל ומשתה והשיב בהן נשים בנות מלכים פות כדי שיטעו העם לבעל פעור ויפלו ביד מקום. הלך בלק ועשה כל מה שיאמר לו בלעם הרשע". וכבר הרחבנו בנושא זה בדברינו [שיטים של זנות](#) בפרשה זו בשנה האחרת (שם אגב הראינו שלא כולם סבורים שהזנות בשיטים הייתה בעצתו של בלעם דווקא). מה שחשוב לנו כאן הוא הקשר עם "יודע דעת עליון" שמדרש פתרון תורה מביא. ואנו חוזרים ושואלים מדוע דווקא כאן בנאום העצה (הרעה) מציין המקרא את תכונותיו המיוחדות של בלעם (שחז"ל כאמור מעצימים עד כדי השוואה עם משה)? למה דווקא כאן חשבה ידיעת דעת עליון? ש"אלוהיהם של אלה שונא זימה"? האם זו ידיעה לשעתה או גם לעתיד בו יכשל עם ישראל בזנות? נשמח לשמוע פתרונים והצעות.

¹⁵ עניין היין בחטא העגל מוזכר במדרש שיר השירים רבה (וילנא) פרשה ב סימן א: "הביאני אל בית היין, ר' מאיר אומר: אמרה כנסת ישראל: הושלט בי יצר הרע כיין ואמרתי לעגל: אלהיך ישראל". אבל בגמרא סנהדרין קו ע"א שהבאנו בהערה הקודמת, במדרש תנחומא נח סימן כא וכן במקורות רבים אחרים, משמע שאדרבא, בנות מואב החטיאו את בני ישראל באמצעות היין (הן שמוצאן מזנות לוט ובנותיו שבאה משכרות יין). טבהקשר לחטא העגל, לא מצאנו שבתירוץ של שכרות נסלח להם המעשה. אדרבא, בשמות רבה מג ז משה מסגיר על חטא העגל במוטיב של זנות דווקא: "אמר לו: אתה איבדת את הנער ואתה צועק כנגדו?! הנחת כל האומניות ולא למדתו אלא בשם. והנחת כל המובאות ולא פתחת לו חנות אלא בשוק של זונות". נראה שפסקה אחרונה זו של מדרש פתרון תורה הוא חידוש שלו, או שיש לו מקור שלא מצאנו.

¹⁶ מדרש פתרון תורה בנוי על מדרש זה ודומיו ומוסיף, כאמור, את נושא היין שהיה תירוץ מסוים לבני ישראל שחטאו בעגל בשוגג ובלעם מתחכם עליהם ומלמד את מואב איך לגרום לבני ישראל שיחטאו במזיד ולא יהיה להם תירוץ של שכרות. כך או כך, ההשוואה עם העגל היא מצמרת. הנה אך זה עברנו דור שלם, ארבעים שנות נדודים במדבר בהם קבינו שם את מתינו, קם

פירוש חזקוני במדבר כד יד – עצה למניעת אחרית הימים

"לכה איעצך" משה רבינו סתם את העצה לפי שבלעם אמר לבלק בחשאי. אך בפרשת מדין גלויה היא, שנאמר: "החיתתם קל נקבה: הן הנה היו לבני ישראל בְּדָבַר בְּלָעַם לְמַסָּר מֵעַל בְּה' עַל דְּבַר פְּעוֹר" (במדבר לא טז).¹⁷

"אשר יעשה העם הזה לעמד", הוא יהיה באחרית הימים כמו שמפרש והולך: "אראנו ולא עתה אשורנו ולא קרוב" – אם תזדווג להם עכשיו בענין עצה זו, אין לך לירא מהם כלום.¹⁸

אבן עזרא במדבר כד יד – הכל באחרית הימים

לכה איעצך – יש אומרים: הטעם על בנות מואב. וזה דבר רחוק, בעבור שאמר "באחרית הימים".¹⁹ והנכון בעיני שהוא כמשמעו: אתן לך עצה, שתדע מה תעשה, כי זה העם כן יעשה לעמד.²⁰

אסתר רבה פרשה ז סימן יג – עתת בלעם לעמלק

... ועוד מה עשו לעמלק אבי אבא, בשעה שבא עליהם למלחמה, שנאמר: "ויבוא עמלק וילחם עם ישראל בריפדים" (שמות יז).²¹ ומהיכן בא עמלק? א"ר כרוספדאי בשם ר' יוחנן: שבא מאצל בלעם הרשע, שבא ליטול עצה ממנו, ואמר לו:²² יודע אני שבעל עצה אתה, וגם בעל מחשבות רעות, וכל הנוטל עצה ממך אינו נכשל. אמר לו: ראה מה עשו אומה זו למצרים, שעשו להם כמה טובות. ומה למצרים שעשו להם כמה טובות עשו להם כך, לשאר אומות על אחת כמה וכמה! היאך אתה יועצני? אמר לו בלעם: לך ועשה עמהם מלחמה. ואם

דור בנים שצריך לתקן מעשי אבותיו ולזכות להיכנס לארץ, ועל פתחה של ארץ ישראל הוא נכשל בחטא הזנות, הוא חטא בנות לוט ממנו נפרד אברהם, כשהובטחה לו הארץ (ראו דברינו [פרידת אברהם ולוט](#) בפרשת לך לך). הוא לוט שהוליד את מואב ואת בלק שבאים להתנכל לצאצאי אברהם. האם נוכל להסיק מכך שחטא המאסה בארץ (המרגלים שנשפטו לכלייה במדבר ולנדודים של ארבעים שנה) הוא חמור מחטא עבודה זרה בעגל שסוף דבר נסלח להם וזכו לירידת השכינה במשכן וללוחות שניים, ומחטא הזנות שבסופו של דבר התמקד במי שחטא ולא עיכב את המשך הכניסה לארץ? חזרה לעניינינו, במבחן התוצאה הצליח בלעם בעצתו יותר מחטא העגל. וכל זה מידיעת דעת עליון! מהי הידיעה? שזנות חמורה מעבודה זרה? מה שבימי חז"ל התהפכה המגמה, ראו עבודה זרה יז ע"א, בדברינו [שיטים של זנות](#) בפרשה זו.

¹⁷ מה שקיצרה וסתמה התורה בפרשתנו, "מקרא קצר הוא" כלשון רש"י, "בלחש אמרה בלעם לבלק" כלשון רשב"ם, אמרה בפירוש ובגלוי בפרשת מטות כאשר בני ישראל חוזרים מהמלחמה על מדין וחסו על נשותיהם (הפער בין מואב שהחטיא ומדין שנענשו הוא עניין אחר): בלעם הוא שנתן את העצה על הזנות! כך גם במדרשים רבים: ספרי במדבר קנז, במדבר רבה כ כג ועוד. ומסוכם בתמצית במדרש אגדה (בבב) במדבר לא טז, פרשת מטות: "הן הנה היו לבני ישראל בדבר בלעם. מכאן אתה למד שבלעם נתן להם העצה שהושיבו הזנות כדי שישתחוו לבעל פעור". ולפיכך, גם נהרג במלחמה שם (במדבר לא ח).

¹⁸ אבל מה נעשה עם המילים "באחרית הימים" המחוברות בברור למילים: "אשר יעשה העם הזה לעמד"? שהרי בזנות לא בני ישראל הזיקו למואבים אלא ההפך. בלעם לא אומר לבלק: "אשר תעשה לעם הזה", אלא: "אשר יעשה העם הזה לעמד"! מרבית פרשני המקרא: רש"י, רשב"ם, ספורנו מאמצים את גישת חז"ל שעצת בלעם הייתה על הזנות, אך בה בעת לא מתעלמים מפשט הפסוק, ומציעים לחלק את הפסוק בסכין חדה לשניים (לשליש ולשני שלישי): "לכה איעצך" – זו העצה שנתנה בחשאי לבלק והכתוב לא מפרטה. "מקרא קצר הוא" כלשון רש"י, "בלחש אמרה בלעם לבלק" כלשון רשב"ם. שאר הפסוק: "אשר יעשה העם הזה לעמד באחרית הימים", אכן מדבר על מועד מאוחר יותר, על אירוע שלא יהיה בחיי בלק שבני ישראל יעשו למואב. וכלשון רשב"ם: "בקרב בחיך לא תירא מהם". וחזקוני מציע את הפירוש הבא: "אם תזדווג להם עכשיו בענין עצה זו, אין לך לירא מהם כלום". בלעם חוזה את מה שעם ישראל עתיד לעשות למואב ומציע לו להקדים תרופה למכה כעת. זאת ועוד, עצת בלעם איננה רק להחטיא את בני ישראל הנכנסים כעת לארץ ולהסיר את האיום הנוכחי מעליו, אלא להחטיא אותם באופן בסיסי שישאר לדורות ויגן על מואב גם לעתיד. עצה שתנע את הצפוי באחרית הימים. האם הצליח בכך בלעם? היסטורית, בני ישראל נלחמו עם עמון ועם מואב: בימי השופטים (אהוד, יפתח) ודוד והמלכים שאחריו (מלכים ב ג מלחמת יהורם במישע מלך מואב), אבל חטא הזנות אכן פגע בעם ישראל לדורות.

¹⁹ אבן עזרא הוא מהמפרשים שקוראים את הפסוק שהבאנו בראש הדף כפשוטו: הכל על אחרית הימים. אין בפסוק שום עצה על הזנות או פיצוי של בלעם לבלק על כך שלא סיפק את הסחורה. לפיכך ממשך שם אבן עזרא ומפרש: "ויודע דעת עליון - בדרך נבואה לא בקסם". יש לאבן עזרא סיוע מאוסף של מדרשים שאינם מוכנים לראות בזנות בשיטים תוצאה של עצת בלעם, אלא עניין אחר. מדרשים כגון ספרי במדבר קלז שיטת רבי שם, שיטת ר' יוחנן בגמרא סנהדרין קו, מעיין השיטים במדרש במדבר רבה כ כג ועוד, הכל בדברינו [שיטים של זנות](#) בפרשה זו. ומה נעשה עם הפסוק בפרשת מטות: "הן הנה היו לבני ישראל בְּדָבַר בְּלָעַם לְמַסָּר מֵעַל בְּה' עַל דְּבַר פְּעוֹר"? בנוסח פירוש אבן עזרא שבידינו אין פירוש על פסוק זה. מן הסתם היה הוא והמדרשים שהולכים באותה דרך של האומרים ש"דבר בלעם" איננה העצה שבפסוק זה, אלא דיבור אחר שנאמר בצנעה, אולי כמו שרש"י ורשב"ם אומרים: "מקרא קצר הוא ... בלחש אמרה".

²⁰ אבן עזרא לא מפרט מה הוא "הנכון בעיני שהוא כמשמעו", מה היא העצה שבלעם נותן לבלק שתיטיע בידו לדעת מה בידו לעשות כאשר עם ישראל יעשה לעמו מה שיעשה. אבל שלושה פסוקים להלן, על הפסוק: "אראנו ולא עתה, אשורנו ולא קרוב", מפרש אבן עזרא שנובאה זו היא על דוד: "הקרוב אלי כי זאת הנובאה על דוד", אך לא פוסל את הפירושים שהנובאה/עצה היא על ימות המשיח: "ורבים פירושוהו על המשיח" וגם נלחם באלה שסבורים שאם הנובאה היא על ימי דוד, לא ייתכן שתהיה גם על ימות המשיח. בכך אהנונו מתקריבים לפירושו של רמב"ן שנראה להלן. אבל לפני כן, נעצור בשני מדרשים.

²¹ דברי המן מצאצאי עמלק. עמלק הוא בנו של אליפז בנו של עשו, היינו נין ליצחק סבא רבה וחמישי לאברהם. משפחה שלנו. מכאן ואילך הולך המדרש אחרה בזמן למלחמת עמלק כנגד ישראל ביציאת מצרים. המן הוא ממשיכו של עמלק.

²² עמלק לבלעם.

אין אתה עושה עמהם מלחמה, אין אתה יכול להם, מפני שהן תלויין בזכותו של אברהם אביהם. ואף אתה שהוא בן בנו של אברהם תלוי בזכותו של אברהם. מיד בא עליהם למלחמה.²³

שמות רבה פרשה ל סימן כד – מתי תבוא הישועה?

... כך שאלו ישראל לבלעם: אימתי תהיה ישועה? אמר להם: "אראנו ולא עתה אשורנו ולא קרוב" (במדבר כד יז). אמר להם הקב"ה: זו היא דעתכם?²⁴ אין אתם יודעין שסוף בלעם יורד לגיהנום ואינו רוצה שתבוא ישועתו?²⁵ אלא היו דומים לאביכם שאמר: "לישועתך קויתי ה' " (בראשית מט יח). צפה לישועה שהיא קרובה, לכך נאמר: "כי קרובה ישועתי לבוא" (ישעיה נז).²⁶

רמב"ן על הפסוק – ימות המשיח

והנבואה הזאת לימות המשיח היא, כי כל נבואותיו מוסיפות בעתידות, מתחילה אמר שהם חלק ה' ונחלתו, ובשנית הוסיף כובשם הארץ והורגם מלכיה, ובשלישית ראה שבתם בארץ ופרו ורבו על הארץ והעמידם מלך ינצח את אגג, ותינשא עוד המלכות שראה דוד מתנשא למעלה ... ועתה בנבואה הזאת הרביעית יוסף לראות ענין המשיח, ולכך הרחיק הענין מאד ואמר: "אראנו ולא עתה אשורנו ולא קרוב" (פסוק יז) מה שלא אמר כן בנבואות הראשונות. ואמר שזאת עצת ה' שיעץ להיות באחרית הימים, וקרא עצמו עתה "שומע אמרי אל" "ומחזה שדי יחזה", כאשר עשה בנבואה השלישית, והוסיף לקרא עצמו "יודע דעת עליון". והאומר כך "יודע אני דעת פלוני", ירצה לומר שהוא מכיר ממנו מה בלבו הדברים שלא יגיד בפיו, וכן זה יכוין לומר שהוא יודע ויאמר עתה מה שיש בדעתו של אל עליון לעשות בעולמו בסוף כל הימים.²⁷

ירושלמי תענית פרק ד הלכה ה – מבלעם דרך רבי עקיבא לבר כוכבא

²³ עצותיו "הטובות" של בלעם לא מתחילות בפרשתנו, אלא כבר בפרשת בשלח, ביציאת ישראל ממצרים, לעמלק המזנב בהם. (ואולי עוד לפני כן בעצה שהיה שותף לה עם איוב ויתרו לפרעה להעביד את ישראל בפרך ולהרוג את הבנים. ראו שמות רבה פרשה א: "שלושה היו באותה עצה: בלעם, ואיוב, ויתרו. בלעם שיעץ נהרג, איוב ששתק נידון ביסורין, יתרו שברח זכו בניו וישבו בלשכת הגזית"). מדרש זה מאסתר רבה פרשה ז שייך לקבוצה רחבה של "מדרשים אנטישמיים" שמכילים השמצות של שונאי ישראל על עם ישראל ומנהגיו וזכו להיכנס לעולם המדרש. (נושא מעניין שבע"ה נזכה להשלים, ולמתעניינים, בינתיים, ראו איכה רבה פתחתא יז, מדרש תהלים מזמור א). שימו לב איך רש"י בעקבות מדרש תנחומא וכן מדרש אגדה (בובר) במדבר פרק כב, מציינים את כוחם של ישראל שהוא בפייהם: "כיון שראו לסיחון ועוג שנהרגו, תמהו ואמרו מי יוכל בכוחו לכבשם או לעמוד כנגדם ... לא ידעו במה היה כוחם. הביאו לזקני מדין ושאלו להם ואמרו: זאת האומה אין להם לא חרב ולא חנית וכל כוחם היה בפייהם ואינם מתגברים על כל האומות אלא בפייהם". שזה היה גם כוחו של בלעם בפה – ראו דברי האתון אליו במדרש תנחומא בובר בלק יב, וסופו הוא שנהרג בחרב (במדבר לה). וכאן אומר בלעם לעמלק: לא זו הדרך. בדיבורים לא מנצחים את עם ישראל, רק בכוח הזרוע ובמלחמה פיסיית. ובסופו של דבר, גם בחטא ובזנות ובהתדרדרות מוסרית. בלעם לא רק מייצע מה יהיה "באחרית הימים", אלא מעורב בעצות של "בנבואה לאחור" בראשית הימים.

²⁴ את בלעם אתם שואלים מתי תבוא הגאולה? ראו במדרש שם המשל על אדם ששואל את הלודר (גלדיאטור) מתי יערכו משחקי השעשועים (בהם במרבית מקרים היו הלודרים מקפחים את חייהם). את הגלדיאטור אתם שואלים? זה שסופו לקפח את חייו שם? רעיון מתמיה זה שישאל את בלעם מתי תגיע הישועה, אפשר שהוא פשוט 'הרמה להנחתה' לצורך המשך הדרשה, או שהדרשן מתעמת כאן עם תופעה של זמנו שאנשים מחפשים תשובות לגאולה אצל בעלי מאגיה למיניהם.

²⁵ או שרצה להרחיק עדותו ולא ייתפס כמי שנבואותיו אינן מתגשמות.

²⁶ ראו אגדת בראשית (בובר) פרק כ: "כי קרוב יום אידם (דברים לב). בלעם שהיה רואה שיום הדין מאבד את הרשעים, עשאו רחוק. שנאמר: אראנו ולא עתה אשורנו ולא קרוב. אבל משה שהיה רואה שאותו היום הוא מתן שכרם של צדיקים, אמר: כי קרוב יום אידם". ובפסיקתא רבתי פיסקא מא – תקעו: "ואני קרבת אלהים לי טוב. מהו ואני? לפי ששואלים את בלעם ואת נביאי ישראל. שאלו את בלעם: יש להם קץ של ישועה? אמר להם: הן. אמרו לו: ואימתי הוא? אמר להם: רחוק הוא: אראנו ולא עתה אשורנו ולא קרוב, מרחיק את הקץ. שאלו לנביאי ישראל, אמרו: קרוב הוא, כי קרוב יום אידם (דברים לב לה)". אבל בהקשר עם הניסיון לחזות את הקץ ולגלות הקורות באחרית הימים, הקשר עם יעקב שבשמות רבה מעניין במיוחד. יעקב ביקש לגלות את הקץ ונסתלקה ממנו שכינה ואמר: לישועתך קויתי ה'. ראו דברינו [על קריאת שמע וגילוי הקץ בברכת יעקב](#) בפרשת ויחי. והכל במדרש אגדת בראשית (בובר) פרק פב: "ויקרא יעקב. כבוד אלהים הסתר דבר (משלי כה ב), את מוצא שהוראה לו הקב"ה ליעקב אבינו מה שלא הראה לאברהם וליצחק ..., ליעקב הראה לו מה שבפניו ומה שלא בפניו ... הרי הראה לו ארבע רוחות העולם. כיון שבא לפטור מן העולם, בא להודיע הכל לבניו. אמר לו הקב"ה: ומה יעקב, כבוד אלהים הסתר דבר! כך את מודיע לבניך מסטי"רין (סודות) שלי? אין המידות אלו שלך, וכן שלמה אמר: הולך רכיל מגלה סוד (משלי יא ג). אין זו שלך. בלעם הרשע הוא אומר: אראנו ולא עתה דרך כוכב מיעקב וקם שבט מישאל וגומר והיה אדום ירשה וגומר (במדבר כד יז ויח), זה הולך רכיל, אבל את: נאמן רוח מכסה דבר (משלי יא ג)". אתה יעקב, אל תהיה כבלעם שמנסה לחזות את הקץ ולהינבא על אחרית הימים. נראה שמדרש אחרון זה מנסה לתקן את המדרשים הקודמים על הגאולה הקרובה.

²⁷ לשיטת רמב"ן נאום העצה הוא הנבואה הרביעית של בלעם וכל ארבעת נאומיו מכה אחת היא. שלוש הראשונות להיסטוריה הקרובה, עד בית דוד והרביעית לימות המשיח והוא: "אראנו ולא עתה, אשורנו ולא קרוב". (בדומה לכך ראו שיטת הרמב"ם בהלכות מלכים פרק יא הלכה א) והיכן נמצאת עצת בלעם על הזנות? האם רמב"ן הולך בדרכי רוב הפרשנים והמדרש או בכדרכו של אבן עזרא? את זאת נשאיר לשואבי המים לעיון בפירושי בפרק כה רמב"ן, פסוקים א ויח ומומלץ מאד לעיין שם.

תני ר' שמעון בר יוחאי: עקיבה רבי היה דורש דרך כוכב מיעקב - דרך כוזבא מיעקב. ר' עקיבה כד הוה חמי בר כוזבא הוה אמר דין הוא מלכא משיחא. אמר לו ר' יוחנן בן תורתא: עקיבה! יעלו עשבים בלחייך ועדיין בן דוד לא יבוא.²⁸

רמב"ם הלכות מלכים פרק יא הלכה א – משיח הראשון ומשיח האחרון

המלך המשיח עתיד לעמוד ולהחזיר מלכות דוד ליושנה לממשלה הראשונה. ובונה המקדש ומקבץ נדחי ישראל, וחוזרין כל המשפטים בימיו כשהיו מקודם ... וכל מי שאינו מאמין בו, או מי שאינו מחכה לביאתו, לא בשאר נביאים בלבד הוא כופר, אלא בתורה ובמשה רבינו, שהרי התורה העידה עליו שנאמר: "ושב ה' אלהיך את שבותך ורחמך ושב וקבצך מכל העמים ... אם יהיה נדחך בקצה השמים משם יקבצך ה' אלהיך ... והביאך ה' אלהיך אל הארץ אשר ירשו אבותיך ..." (דברים ל ג-ו). ואלו הדברים המפורשים בתורה הם כוללים כל הדברים שנאמרו על ידי כל הנביאים, אף בפרשת בלעם נאמר ושם ניבא בשני המשיחים. במשיח הראשון שהוא דוד שהושיע את ישראל מיד צריהם, ובמשיח האחרון שעומד מבניו שמושיע את ישראל באחרונה, ושם הוא אומר: "אראנו ולא עתה" - זה דוד, "אשורנו ולא קרוב" - זה מלך המשיח. "דרך כוכב מיעקב" - זה דוד, "וקם שבט מישראל" - זה מלך המשיח. "ומחץ פאתי מואב" - זה דוד ... "וקרקר כל בני שת" - זה המלך המשיח.²⁹

שבת שלום
מחלקי המים

²⁸ וכן הוא באיכה רבה פרשה ב: "דרך כוכב מיעקב אל תקרי כוכב אלא כוזב, ר"ע כד הוה חמי ליה להדין בר כוזבא הוה אמר היינו מלכא משיחא, א"ל ר' יוחנן בן תורתא: עקיבא יעלו עשבים בלחייך ועדיין אינו בא". רבי עקיבא מבסס את אמונתו שבר כוכבא הוא המשיח בציטוט מנאום העצה של בלעם! לא כנביאים שאמרו שהוא קרוב, ולא מיעקב אבינו שנסתם בפניו הקץ, אלא מבלעם שאמנם אמר: "אראנו ולא עתה אשורנו ולא קרוב" אבל נתן גם סימן מוחשי: "דרך כוכב מיעקב" - ר' עקיבא רואה סימן (לשוני) זה אצל בר כוכבא וזה מספיק לו להאמין שבר כוכבא הוא מלך המשיח. וסופו שהתאכזב ו"דרך כוכב מיעקב" הפך ל"כזב מיעקב". הרי שחלק מנבואות העתיד של בלעם וניסיונותיו לקלל את ישראל צלחו וכבר אמרו חז"ל בגמרא סנהדרין קה ב: "מברכתו של אותו רשע אתה למד מה היה בלבו ... וכולם חזרו לקללה, חוץ מבתי כנסיות ומבתי מדרשות". ומקצת מגדולי ישראל, כמו מהרש"ל, לא רצו להתבסס משום פסוק של אותו רשע גם לא מ"מה טובו אהליך יעקב". ראו דברינו [מה טובו אהליך יעקב](#) בפרשה זו. וכפי שרש"י ומדרש תנחומא אומרים בתחילת הפרשה: "אומרים לצרעה, לא מדובשך ולא מעוקצך".

²⁹ כשהרמב"ם מדבר בעוז על מלך המשיח הוא 'מגייס' את בלעם. נבואת בלעם לאחרית הימים מצטרפת לנבואת משה: "אם יהיה נדחך בקצה השמים וכו'" ולשאר נבואות כל נביאי ישראל. היא גם זו שיודעת לנבא הן את דוד המלך שמלך בירושלים והן את משיח בן דוד שעוד יבוא. הרמב"ם לבטח הכיר את המקורות על הצהרת רבי עקיבא שבר כוכבא הוא מלך המשיח בהסתמך על נבואת בלעם, ואע"פ כן אין הוא מהסס לחזור ולהסתמך על פסוקים אלה בהקשר לימות המשיח. ואם נלך עפ"י סדר פרשיות התורה שבידינו, נבואת בלעם קדמה לכולם! ומי ניסה להקדים את בלעם (עפ"י המדרש)? יעקב! אך הוא ניסה לגלות את הקץ ונסתם ממנו. ראו דברינו [על קריאת שמע וגילוי הקץ בברכתו של יעקב](#) בפרשת ויחי. ראו גם דברינו [פרשת בלעם](#) שבהקשר לבלעם ונבואתו, משלימה את דברינו כאן. שם הרחבנו בגישת הרמב"ם לנושא המשיח וצרפנו את דבריו באיגרת תימן שם הוא ממש נותן תאריך על בסיס נבואת בלעם ושאר מקורות.